

АРХЕТИПИ ЗЕМЛІ Й ДИТИНИ В ПРОЗІ ЛІТЕРАТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

О. В. Слоньовська

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
Інститут філології кафедра української літератури;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +380 (342) 59-60-74; e-mail: kf@pu.ukr.lit.ua*

У статті всебічно розглядаються архетипи землі і дитини в прозі української діаспори 20–50-х років ХХ ст.

Ключові слова: *архетип землі, архетип дитини, література української діаспори, архетипна критика.*

Серед основних архетипів, які закорінені в підсвідомості українців із найдавніших часів, особливе місце посідають архетипи землі й дитини. ХХ століття в український архетип землі внесло свої корективи й нові, до цього не існуючі грані тлумачення: земля як вимушена друга батьківщина, на якій не ростуть притаманні для України культури, не хочуть цвісти сакральні квіти, що в рідній стороні вважаються охоронними, а покоління вже народжених тут генетичних українців все-таки уявляють її земним раєм, тому прагнуть повернення до предківського дому бодай у далекому майбутньому (роман Івана Багряного «Тигролови»); земля як пекло, насаджене чужинцями-колонізаторами (романи Василя Барки «Жовтий князь» і «Рай», Уласа Самчука «Марія»); земля, як коло мук, страждань і кільцевої подорожі “з дому – додому” (романи «Людина біжить над прірвою» та «Розгром» Івана Багряного); земля як чужина, мультка, непривітна, холодна й ворожа априорі територія (роман Уласа Самчука «На твердій землі»); земля як заокеанське Ельдорадо, сприятливе для дуже багато чого, крім одного-єдиного: там неможливо будувати Україну, бо у вигляді метафізичних Доменів вона спроектована Богом на європейську територію, завжди знаходиться на своєму споконвічному місці, які б колонізатори її не плюндрували, а для представників української нації є надпотужним магнітом, що повертає їх додому, відриваючи навіть від найбільших благ цивілізації й найоптимальніших умов проживання (романи Уласа Самчука «На твердій землі», Івана Багряного «Огненне коло»). Причина дії такого великого діапазону архетипу землі загальновідома: нація визначається трьома цілком реальними параметрами: мовою, історичною пам'яттю і обов'язково територією, на якій живе народ.

Архетип землі в літературі української діаспори, закономірно, набув нових рис, невластивих йому ні в дожовтневій материковій літера-

турі, ні в літературі соцреалістичній, адже в дожовтневій типовий герой у найкращому випадку або вибивався в люди завдяки багатолітній невсипущій праці на землі (наприклад, Грицько Чупруненко в романі Панааса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»), або ж надривними потугами старався здобути землю за океаном чи там заробити необхідні кошти ціною багаторічних трудів, щоб придбати омріяну землю в рідному краю (емігрантська доля українців-галичан у творчості Василя Стефаника та Мирослава Ірчана), а в соцреалістичній зумисно виокремлена “приватна власність на землю” трактувалася як однозначна призвідця до злочинів, сімейних нещасть і деградації (романи Михайла Стельмаха «Дума про тебе», «Хліб і сіль», «Кров людська – не водиця», Андрія Головка – «Бур’ян»). Часто літературні критики соціалістичних часів трактували навіть дожовтневі твори («Земля» Ольги Кобилянської) упереджено, у кривому дзеркалі заангажованості зумисно перекручували найважливіші колізії художнього тексту, підпорядковуючи моральні злочини й гріхи тій же «приватній власності на землю».

Якщо уважно простудіювати роман Івана Багряного «Тигролови», то мусимо визнати, що цей текст звучить як осанна Україні, оскільки навіть стара Сірчиха, порівнюючи себе з власною матір’ю, перевагу надає людині, що не якийсь шматок відведеного їй земного часу, а мало не все життя прожила на Україні: “Я часто згадую своє дитинство і рідну землю. А надто, було, мати моя. Дуже вона тужила за рідною стороною та з того, мабуть, і померла. Все мріяла і просила, щоб її відвезли вмирати додому, на рідну землю, на кладовище до батьків... Як згадаю мамині розмови, тії сади вишневі, тії степи широкі, ріки тихі, ночі ясні, зоряні і все, про що мати розповідала, та й сама бачила, хоч малою була... От я тут живу вік. А волошок тут не бачила. А там я з них, та барвінку, та з чорнобривців вінки на Купала плела. Нема їх тут. І васильків нема тут... Зберігся пучечок, з України завезений, – якось нові переселенці подарували, – і пахнуть вони рідним краєм, тією Україною... Як напосядуть згадки про край той рідний, сонячний і тихий – далєбі, журба бере, так би й полетіла туди...” [5, с. 69-70]. І хоч хата в Сірків мазана й білена всупереч насмішкам корінних жителів і зверхніх до всього навіть найкращого, але не їхнього – росіян, а обійстя обладнане суто по-українськи, хоча постійно звучить українська мова, лунають українські пісні й різдвяні віншування, хоча Сірки родичаються лише з Морозами, а приїжджі в часи Столипіна українці здебільшого одружуються з представниками своєї нації, хоча навколишні населені пункти дублюють назви українських міст – Зелений Клин усе одно не Україна, бо земля під ногами не та й небо над головою – інше. Врешті, й головний герой твору – Григорій Многогрішний – визнає, що й на Україні вже інша Україна – злодійська, голодна, більшовицька: “Хотілось йому сказати цій матері, що нема вже того тихого краю, України тієї, ясної, сонячної. Що садки вишневі повирубувані, ріки збаламучені, степи сльозами обпоєні, і небо

ясне людям потемніло” [5, с. 70]. Як бачимо, споконвічний естетичний еталон українського підсоння з вини радянської влади зазнає разючих змін, архетип рідної землі терпить присутні ушкодження і непоправну корекцію. Подібне спостерігаємо і в романі Івана Багряного «Маруся Богуславка» в той момент, коли випадково гурток молоді опиняється на руїнах села Гута, місцини зі страшною славою села людодів, які не врятувалися навіть канібальством у страшному 33-му. Архетип землі як місця страждань, біблійної юдолі сліз також фігурує у романі Василя Барки «Жовтий князь». А в ще одному творі цього ж автора – романі «Рай» – Україна перестає бути земним раєм уже з тієї причини, що небо над нею радянська влада закрила “червоними ганчірками” [7, с. 84] – кривавими державними прапорами.

У романі Уласа Самчука «Марія» стан орної землі виявляється ознакою статусу її власника: похвальною, коли йдеться про працювितого і чесного каліку Гната Кухарчука, й негативно, осудливою, коли мовиться про гуляку, ледаря й пияцюгу Перепутьку: “Корнієва хата край села на пагорбку. Сюди ясно світить сонце і свобідно дмуть вітри, Майже під порогом пліт і межа... Поля у Корнія мало... Марія забрала від Гната свої дві десятини” [18, с. 52] – і далі: “Настали жнива. Корнієві поля не особливо вродили. Запущені, дерном зарослі, Зате на Маріїних яка пшениця. Ці вироблені. На них Гнатові сліди ще не затопталися” [18, с. 55]. Навіть до вагітності Марії Корній спочатку ставиться, як і до своєї занедбаної землі: фізично працювати на полі йому не хочеться (має інше задоволення: самогон, гармонь, кльощ, паскудні прокльони), дбати про нащадків також не готовий: “Корній довідався і лютував. Найшла час вагітніти! Що вони будуть тепер з дітьми робити? Родиться – обох викине Хай собі до Гната йде” [18, с. 50-51]. Тільки багаторічна праця на землі зробить Корнія гуманною людиною, і згода на народження дитини також буде пов’язана із порівнянням з землею, хоч дитини Марія сподівається на самі жнива, а це означає, що вся праця на полі цього літа ляже на Корнієві руки. Земля перетворює Корнія навіть у сільського філософа, який визнає свій остаточний вибір сіяча й орача правильним: “Я землероб. Понімаєш? Земля ніжить, а море гартує... На кожному кроці море каже тобі: “Ти є ніщо, людино, в порівнянні зі мною. Стань тільки на поверхню мою і погрузнеш...” А подивися – земля. Чим сильніше станеш, тим певнішим почувашся” [18, с. 59-60]. Згодом, уже повернувшись із російсько-японської війни, переживши калейдоскопічну зміну багатьох влад й збагнувши, що радянські порядки – верх цинізму й нищості, Корній заговорить, як зрілий політик і жива совість нації: “У тому, Маріє, що дала мені земля, – пізнав радість... І який же я гріх робив, коли у мене з двох десятин постало дванадцять? Коли у мене з одної корови стало шість... Який це був, розумна людино, гріх і пощо взивати мене сволотою, кулаком?” [18, с. 101]. Саме праця на землі примирила Корнія і Марію із зятем Архипом. Проте арешт за доносом Максима доччиного

чоловіка Архипа, смерть маленької внучки від голоду й самогубство збожеволілої від горя Надії перетворюють Корнія на безпощадного суддю й немилосердного виконавця смертного вироку синові-їуді.

Символом повного опущення й опустошення, а на рівні моралі – власне, самоліквідації особистості у романі «Жовтий князь» В. Барки стає нещасний Свитченко, долею якого комуністи залякують його працюючого сусіда: “Ми з тебе Свитченка зробимо!” Й ця погроза на ділі виявляється найстрашнішою з усіх можливих, бо “під тинами, де зеленіла смуга споришу, в холодку від тополь прилягав Свитченко і хропів. Обжмаканий, як годиться “каенесові”, себто “незаможному”. Село вживало його ім’я, замісно назвати когось “ледащо” [6, с. 160]. Те, що й у прозі Осьмачки часто-густо простежується “незримий зв’язок між людиною Осьмаччиною і її маєтком”, що, коли “гине одне – гине і друге”, – зовсім не випадкове, а підпорядковане сатанинській логіці драконівської програми більшовицької політики: “Зубожіє Україна – і люди її нанівець зведуться” [22, с. 245]. Отже, архетип землі як маєтку міцно пов’язаний з архетипом господаря-хлібороба, його авторитету в громаді.

Еміграція українських митців для них самих стала деструктивним фактором просторового віддалення від материкової України. Таке місцеперебування мало як яскраво виражений негативний характер (за В. Корочанцевим, “у кожного народу за віки склалася своя модель світу. Позбавлення людини чуття рідного простору й часу (тобто історії), руйнація його внутрішньої гармонії, укладу і ритму, зміна мислення і понять перетворюють її в приречену на виродження біологічну істоту” [10, с. 80]), так і породжувало й ті метафізичні тенденції, серед яких чи не найголовніша – мати Україну якщо не наяву, то бодай у душі чи в серці. Українській теплій, родючій, м’якій землі (похоронне українське побажання “Земля тобі пухом!”) письменниками української діаспори нерідко протиставлялася чужа, холодна, неприязна, тяжка і тверда земля. Якщо, для прикладу, торкнутися поезики назви роману У. Самчука з промовистою назвою «На твердій землі», то епітет “тверда” тут характеризує не стільки твердь як добру опору для ніг, а твердість як негативний компонент мулякості, незручності проживання, відчуття тимчасовості перебування на чужому континенті. З причини “соціальної алергії” в романі У. Самчука «На твердій землі» герої твору почуваються не стільки не у власному домі (людина-емігрант-біженець часів після Другої світової війни швидко збагнула нетривкість будь-якого даху над головою взагалі й водночас усвідомила космополітичні тенденції, приналежність до всього світу), скільки в домі тимчасовому. Для подібних головному героєві твору Павлові біженцям із СРСР єдиною відрадою ставало те, що на чужині кожен переселенець міг створити собі клаптик рідного краю, хоча – парадокс! – саме це йому категорично було заборонено вдома, в більшовицькій Україні, оскільки дозволу побудувати нову хату навіть на батьківському обійсті безправний колгоспник так і не отримав.

Та, знову ж таки, спроби героїв У. Самчука володіти рідним домом у Канаді – ілюзорні. Хоч «перенесення» часточки України на чужий континент проявляється в тому, що переселенці називають котедж Коломиєю, і саме тут найкраще працюється колишній одеситці, талановитій мисткині Лені Глідерс, названий закуток усе одно аж ніяк не справжня Коломия і зовсім не Україна. Це пояснює ту нав'язливу причину, чому в усіх розмовах українські емігранти обов'язково торкаються теми повернення назад, у свою Богом дану землю над Дніпром і Дністром. І навіть люди, які скептично ставиться до цієї ідеї, підсвідомо в неї вірять: “– Але яке нам до того діло? – спитав інженер. – Велике. *Ми там децю залишили*, – відповів я. – *Хіба незнані могили предків*, – сказав інженер. – *Це також аргумент...* – Але що вам тут бракує?.. – Нічого. За винятком минувшини” [19, с. 335]. Якщо ж узяти до уваги думку Ю. Липи, що “хата” – це ідеал українського патріотизму, а вкраїнські думи говорять не про бундючу, містичну країну, лишень про “тихі води, ясні зорі”, то саме до цього дому “*хочуть вертатися...* українські політичні емігранти. *Не до програм, а до привабливих людських форм українського життя*”, – тому “поняття краю, як Родини, як Хати, як Дому, – це велика річ... Для українця в його свідомості навіть не треба окреслювати докладніше українських земель... “Хата” і “дім” – найбільше характеризують органічність патріотизму українця” [11, с. 164-165]. Висновки українських емігрантів у романі У. Самчука «На твердій землі» набирають, крім суто прагматичного, ще й міфологічного змісту. У К. Естес знаходимо думку про містичний закуток, який кличе повертатися, з причини чого “кожна жива істота на землі повертається додому”, бо втрата пам'яті про місце проживання – “найжахливіше, що може спіткати вільну істоту” [9, с. 263], і про те, що люди, злою долею відірвані від свого дому, протягом усього життя знаходяться в краю зонбі, то для українців їхній рідний край, як священний простір, набагато притягальніший і потужніший у своєму сакральному магнетизмі.

Туга за рідним краєм на рівні підсвідомості – постійне зациклення думок письменників на ідеї-фікс повернутися у рідний край, при тому що свідомість і на мить не знімала своїх пересторог і підказувала, що це повернення можливе тільки тоді, коли Україна стане незалежною, спричинилися до явища, яке досить чітко окреслює Г. Штонь: “...Майбутнє... потребувало держави, де б той народ виростав у націю. А тої держави не було. Держава ж духовна, завдяки якій український народ себе спізнав, являла собою сталість куди тривкішу од народу реального, що й... утворило духовну таки дихотомію між реальністю земною (себто народом, яким він є) і реальністю народного духу (себто “державою горньою”)” [23, с. 66]. Росії, як Третьому Риму й Німеччині як батьківщині надлюдини ХХ століття (“білявої бестії”) у романі «Розгром» Івана Багряного протиставлено вкотре воскреслу з повного нищення й попелу, як птах Фенікс, і знову молоду й дужу, призначену на майбутній розквіт насам-

перед через духовні й інтелектуальні потенційні потуги українську націю. Важливо, що точкою відліку руху вперед для українців ХХ ст. є материкова Україна, споконвічна територія праукраїнців. Американський політолог С. Хангінгтон визначає поняття нації як “найбільше “ми”, де людина почуває себе в культурному відношенні вдома”, а це “ми” завжди знаходиться в умовно замкнутому просторі, своєрідній будові духовного рівня, яка і “відокремлює “нас” від усіх “них”, тих, що ззовні” [627, с. 361], власне, чужих. Отже, українська земля, власне, територія розцінюється як простір, на якому буде збудована “хата” (національна держава).

Земля як екумена, яку не можна без бою й опору віддавати ворогам, фігурує в багатьох прозових творах письменників української діаспори. У романі У. Самчука «Волинь», називаючи більшовицьку орду минушою і пророкуючи їй загибель, дід Юхим у розмові з малим Володькою веде мову про надзвичайно актуальні речі: “– А як же, по-вашому, ці? – *Ота лая?.. Згине... На нашу землю не раз напали татари. Налетять, обжеруться й виздыхають... Земля наша не на те, щоби по ній вічно орди грасували... Блазні диявола! Вони дадуть рай. Вони, що душу Анцихристові дали і перекреслили себе тричі... Блазні, каторжани, шараптюги, злодії рай дадуть... Поцарствують вік і згинуть!.. – Вік? – ...Сто літ царство їх буде. Сто літ голод, мор, нужда буде. – ...То ж усе загине... – Не загине. Наш народ не те що червоною шматою, але й червоним залізом з його місця не випечеш” [16, с. 535]. Для героїв Осьмачки навіть підсоння України, її краса важить дуже багато. Труднощі виживання й навіть фатальність історичних подій прості люди сприймають як щось проминуше і нездатне зруйнувати Божий замисел: “І кожний, вгледівши її з лугів, не втримався б і вимовив би: – Слава тобі, Господи, і сьогодні зійшло сонце, хоч і сьогодні катівська влада на Україні” [12, с. 127]. Нерадько ж робить досить влучний висновок стосовно панування існуючої влади в його споконвічній дідизні й материзні: “Це не Україна, це чуже лихо на Україні. Справжня Україна у наших серцях” [12, с. 103]. Отже архетип території України, її земля – священний незнищений простір.*

У романі І. Багряного «Огненне коло» покоління західноукраїнської молоді пробує збройно повернути своєму народові своє, захистити рідну землю й збудувати національну державу. Образ української білої хати у повісті зринає кілька разів. В одних випадках це символічний образ державної України, в інших – сакральне місце, ще в інших – типова деталь українського пейзажу або складова, найчастіше символічна, пророчого сну. Петрові сновидіння пророчі й нещадно-жорстокі за своєю неприхованою суттю: “Снилося, що землю їв на вулиці рідного міста... Вирізав тієї землі дві плити в стіл завширшки й з чверть завтовшки... Потім побачив, що це не просто земля, а торф, з чорними і білими шарами, на смак як вафля пісна, ні, трохи смачніша” [3, с. 3]. Їсти землю –

на рівні фразеологічного розуміння означає нагло померти. Після катастрофічної поразки під Бродами воєнний натиск радянських військ Петро і Ромцьо починають розуміти як те, що особисто для них українська земля закінчилася, але відразу ж вносять поправку, що це за умови, якщо відступати, але якщо наступати й перемагати, що в майбутньому здійсниться обов'язково, прабатьківська земля тільки починається – вся Україна ще попереду. Таким чином архетип землі предків стає метафізичним компасом, який завжди правильно показує напрям висхідного руху нації.

Образ дитини у літературних текстах письменників української діаспори заслуговує особливої уваги літературознавців. Як відомо, у всіх релігіях існує подібна колізія народження Бога, здебільшого його поява у вигляді немовляти з надзвичайними здібностями й особливим, задалегідь передбаченим призначенням місії чи іпостасі Месії: “Життя – це рух, спрямований у майбутнє, а не зупинка чи попутний струмінь. Тому не дивно, що міфологічні спасителі так часто є богами-немовлятами” [24, с. 209]. Апокрифічні оповідання часто пропонують образ сяючої дитини, дитини-каліки, голого немовляти чи маленької дитини з філософським складом мислення. Наприклад, коли апокрифічного хлопчика запитали, що би він робив, якби дізнався, що наступного дня настане кінець світу, хлопчик відповів, що грався б, як і завжди. Як архетип, образ дитини майже завжди несе містичне навантаження. К. Юнг, аналізуючи безсмертний твір Й.-В. Гете, наголошував: “Сам Фауст також перетворюється на хлопчика, і його приймають до хору “блаженних юнаків” у ролі “лялечки” доктора Маріануса” [24, с. 209]. У літературі української діаспори мертві діти-немовлята – це насамперед символи Богом не благословленої сім'ї, як подібне спостерігаємо у романі «Марія» Уласа Самчука. Якби у шлюбі з Гнатом Маріїні діти вижили, вона не зважилася б зруйнувати своє перше родинне гніздо. Героїня виявляється провидицею, коли твердить відторгнутому Гнатові: “Сам Бог не хоче, щоб ми жили разом” [18, 49]. Абортативне знищення Марією першої дитини від Корнія за його ж вимогою веде до майбутніх страшних випробувань у їхній сім'ї: смерті Демка, Лавріна, Надії, вбивства Корнієм Максима – отже, остаточного винищення роду. Врешті, Марія прекрасно усвідомлює, що за законом телегонії [20, с. 319] всі її діти – генетично діти Гната, а не Корнія, тому, передчуваючи швидку смерть, каже Кухарчукові: “Підемо разом туди... Знаєш? Туди, де наші Романьо, Надія... Одна і друга. Де всі вони. Всі, Гнате... А ми ще ж тут” [18, с. 129]. Ні Марія, ні Гнат, ні навіть Корній смерті не бояться, як той апокрифічний хлопчик, який почув про кінець світу наступного дня. І причина не в тому, що ці люди переситилися тяжким життям, а в тому, що вони залишилися дітьми Божими, покірними волі Господа.

Проблема Божої дитини як архетипного образу належно розкрита в романі Івана Багряного «Людина біжить над прірвою». Подорож Колота, як і подорож Гомерового Одисея, – кільцева. Максим утік з дому перед

загрозою арешту й туди ж повернувся, переживши щось значно більше й страшніше, ніж арешт. Колот мав можливість обдумати підтекстовий зміст церковної картини, на якій було змальовано недоконаний жертвний акт Авраама стосовно Якова, й у екстремальних умовах вижив лише тому, що поклався на Бога як найвищого батька. У складних випробуваннях Максим зіставляє тяжким досвідом набуті власні переконання з ученням світових філософів: “Що сказав Кант?.. Що сказав Сократ?.. Ніцше, Шопенгавер, Маркс, Малатеста, Спіноза, Конфуцій і інші, й інші – всі добрі й злі генії?!. Все, що вони сказали всі гуртом, не має ніякого значення!.. Так... Усе, що вони сказали, не має ніякого, ніякогісінького значення, бо не може – ні, не може... врятувати людину!.. *Батько... А що сказав мій батько?!..*” [1, с. 208-209]. На грані непритомності Максим почув: “Іллі, Іллі, лама савахтані?!” [1, с. 245]. Безперечно, це були слова відчаю розіп’ятого на хресті Ісуса, але спочатку Колот не може навіть пригадати, хто це з таким болем і жахом свого становища звертається за допомогою до Бога, а пригадавши, зопалу робить висновок, що його, себто Максимове, становище набагато критичніше від Ісусового: “*Але ж у Христа було принаймні до кого гукати... Він мав усе-таки до кого гукати... А от він, Максим, не має... Н і к о г о!*” [1, с. 245-246]. Проте несподівано для себе самого Максим повторює Христові слова з усією жагою, докором і сподіванням, цим актом остаточно приймаючи синівство і сподіваючись на Господнє батьківство. А у відповідь з глибини свідомості несподівано звучить: “«А в а н т і!» *Це каже гнівний, з словами в горлі, упертий голос, шмагаючи словом “вперед” до крові, але через мить продовжує вже лагідніше: “«Іди... Ходім... Я тебе виведу»*” [1, с. 247]. На грані марення і прояснення свідомості Максим Колот ще встигає побачити перед собою розмитий людський силует, хоч перевтомленим мозком не може осягнути, що це був Бог-Отець, який відгукнувся на його поклик і таки прийшов на допомогу.

Архетип дитяти-жертви у романі «Людина біжить над прірвою» Івана Багряного амбівалентний. Це не тільки доросла особистість у порівнянні із всемогутнім Богом, якому неважко врятувати людину навіть із найпекельніших пасток, повернути до життя майже мерця. Біблійна жертва також може набирати вигляду дитяти. На руїнах знищеного війною храму Колот побачить фрагменти ікони, яка заставляла його так глибоко замислюватися в дитинстві й тепер навіть понівечена не втратила свого страшного смислу, а зробилася змістовно глибшою через страшну деформацію: “А серед того хаосу, між бруктом, Авраам колов Ісаака, лежачи в ямі догори ногами. Колов далі. Тяжкою брилою йому привалило ногу, але він не випускав своєї жертви, тримав її цупко, замахнувшись ножом. А до нього, виборсуючись із-під каміння, поспішав янгол, тягнучи мале, перелякане ягнятко й вимахуючи вогненным мечем. «Дивно, *все кругом рушиться в прірву, а вони собі далі роблять свою страшну роботу!*»” [1, с. 24]. Міфічний підтекст цього уривка натякає, що при найглобальні-

ших змінах, найстрашніших катаклізмах, стихійних нещастях людина не може усунутися від свого власне людського призначення й морально-етичного вибору, а Бог не збирається опікуватися нею занадто, тому буде випробовувати й надалі протягом усіх поколінь. У романі «Людина біжить над прірвою» Колот, як і Фауст вагітну Маргариту, залишає напризволяще дружину з малими дітьми, одне з яких – немовля, котре після повернення зі страшної подорожі візьме на руки як символ вистражданого надалі благополучного життя.

У романі «Огненне коло» постійні Петрові сні про мертву Ату й немовля на її грудях лякають і Стояна, і читачів: “Хата з забитими віконницями. Під хатою при стіні стоїть стіл, а на столі лежить юна-юна жінка, убита... Вона щойно убита, ще кров не засохла на розбитих скронях і на опуклих оголених грудях, виступає з сосків і стікає помалу-помалу великими масними краплями. До тих грудей прикладене рожеве немовлятко, теж убите, воно обхопило обома рученятами грудину й ніби спить... Придивився й раптом упізнав – це ж Ата! І – з малим дитям! Чому з малим дитям?!” [3, с. 4]. У Талмуді сказано, що нерозгадані сні – це нерозпечатані листи від Бога. Петро не здогадався якраз про те особливо присутнє й важливе, про що цими символами підсвідомість попереджувала, на що натякала, від чогось недопустимого застерігаючи. Причина Петрового невміння прочитати йому адресований лист від Бога проста. Егоїстичне чоловіче Его навіть у сні і в думці не допускало, що кохана дівчина може народити дитя від когось іншого. Саме звідси розпачливий Петрів зойк: “Чому немовля? Звідки немовля?” [3, с. 42]. Звідси ж і небажання в образі мертвої дитини розшифрувати символ чогось іншого, крім плоду гріха, себто вловити архетип Божественного Дитяти, а не символ неслави – отже, вникнути в те, про що сигналізує підсвідомість і вперше, і навіть удруге, правда, вже пізніше. А тим часом: “У духовному смислі народити – значить стати самим собою, тобто нероздільною душею” [9, с. 416]. Образно кажучи, розпалений нав’язливою ідеєю побачити ворога в обличчя, одержимий бажанням упритул зіткнутися з супротивником, а не відступати, як більшість його соратників, Петро, як і в його сні Ата, теж народжує своє Божественне Дитя мертвим: Стоянів вибір недоречний, програма на майбутнє зреалізується згідно з поставленою метою, але результат виявиться протилежним до очікуваного. Петро ж довго й натхненно прагне зустрічі з ворогом і мріє про побачення з коханою дівчиною Атою – тож наприкінці твору знаходить їх... в одній і тій же особі.

За К. Юнгом, Божественне Дитя – один із найпотужніших архетипів підсвідомого, який завжди наділений позитивними якостями. У казках і міфах образ дитини є особливо значущим. К. Естес з психоаналітичної точки зору трактує, що союз протилежностей, его і душі, народжують дещо безконечно цінне – духовне дитя і це дитя – частинка нашої сокровенної природи, яка побуджує свого носія до дії, оскільки уміє по-

чути голос Бога відразу, як тільки він пролунає, це та “духовна сила, яка заставляє нас продовжувати важливу роботу, відбивати натиск, змінювати життя, покращити оточення, приєднатися до тих, хто старається врівноважити світ – і все це завдяки поверненню додому” [9, с. 269-270]. “Додому” – означає повернення до витоків, до чогось раніше з власної погорди занедбаного, призабутого, але сакрального. Використовуючи такий шифр для тлумачення снів Петра, переконуємося, що в образі Божественного Дитяти в «Огненному колі» постає Україна майбутнього. Вона мертва, бо східні й західні українці стали ворогами, нищать один одного, тому мають нагоду взагалі зникнути з лиця планети через невміння мислити на перспективу, жити не для колонізаторів-хижаків і боротися не за їхні інтереси, а виборювати право на соборність і незалежність для свого рідного народу. Міфологічна ідея дому як єдиної соборної України і розпізнавання Петром ворога, як свого найвірнішого, але обдуреного друга (Ати) в «Огненному колі» звучить дуже потужно й заставляє дослухатися до її висновку насамперед сучасних українців, яких вкотре наполегливо і дуже вміло зовнішні й внутрішні ними не розпізнані “воріженьки” прагнуть роз’єднати і зіштовхнути лобами, як це вже було в історії десятки разів і завжди закінчувалося страшними національними катастрофами.

Література

1. Багряний І. Людина біжить над прірвою / Іван Багряний. – К.: Український письменник, 1992. – 320 с.
2. Багряний І. Маруся Богуславка / Іван Багряний // Буйний вітер. – Мюнхен: Україна, 1957. – С. 7-423.
3. Багряний І. Огненне коло / Іван Багряний. – К.: Варта, 1992. – 124 с.
4. Багряний І. Розгром: повість-вертеп / Іван Багряний. – Ульм – Нью-Йорк: Прометей, 1948. – 125 с.
5. Багряний І. Тигролови: роман та оповідання / Іван Багряний // Тигролови. – К.: Молодь, 1991. – С. 4-232.
6. Барка В. Жовтий князь / Василь Барка // Самчук У. Марія; Барка В. Жовтий князь. – К.: Український центр духовної культури, 1997. – С. 133-383.
7. Барка В. Рай / Василь Барка. – Джерсі-Сіті – Нью-Йорк: Свобода, 1953. – 309 с.
8. Гете Й.-В. Фауст / Йоганн Вольфганг Гете; пер. з нім. М. Лукаша // Твори. – К.: Дніпро, 1969. – С. 63 – 479.
9. Эстес К. Бегущая с волками / Кларисса Пинкола Эстес. – К.: София; М.: Гелиос, 201. – 496 с.
10. Корочанцев В. Цветовосприятие зависит от места обитания / Владимир Корочанцев // Азия и Африка. – 1999. – № 6. – С. 78-80.
11. Липа Ю. Призначення України / Юрій Липа. – Львів: Просвіта, 1992. – 269 с.
12. Осьмачка Т. План до двору / Тодось Осьмачка // Старший боярин. План до двору. – К.: Український письменник, 1998. – С. 100-239.

13. Осьмачка Т. Ротонда душогубців / Годось Осьмачка. – Торонто: [Б. в.], 1956. – 365 с.
14. Перепелкин Л. Проблема социальных границ в системе социального знания / Лев Перепелкин; под ред. Р. Шукурова // Чужое: опыты преодоления. – М.: Алетейа, 1999. – С. 360-367.
15. Райс Е. Эстетика и этика / Еммануил Райс // Сучасність. – 1965. – №10. – С. 49-75.
16. Самчук У. Волинь: роман: у 3 ч., 2 т. / Улас Самчук. – К.: Дніпро, 1993. – Т. 1. – 574 с.
17. Самчук У. Волинь: роман: у 3 ч., 2 т. / Улас Самчук. – К.: Дніпро, 1993. – Т. 2. – 334 с.
18. Самчук М. Марія / Улас Самчук // Самчук У. Марія, Барка В. Жовтий князь. – К.: Український центр духовної культури, 1997. – С. 3-131.
19. Самчук У. На твердій землі / У.с Самчук. – Торонто: [Б. в.], 1966. – 390 с.
20. Телегонія // Українська радянська енциклопедія: у 18 т. – К.: Академія наук УРСР, 1963. – Т. 14. – С. 319.
21. Шевченко Т. І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє / Тарас Шевченко // Повне зібрання творів у 12-и т. – Т. 1. Поезія 1837-1847. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 250-255.
22. Шерех Ю. Над Україною дзвони гудуть / Юрій Шерех // Пороги і запоріжжя: Література. Мистецтво. Ідеології: у 3 т. – Харків: Фоліо, 1998. – Т. 1. – С. 236-247.
23. Штонь Г. Духовний простір української ліро-епічної прози / Григорій Штонь. – К.: СП Українська книга, 1998. – 316 с.
24. Юнг К. Архетип і позасвідоме / Карл Густав Юнг; пер. з нім. – К.: Український письменник, 2014. – 400 с. – (Світло світогляду).

Стаття надійшла до редакційної колегії 05.07.2016 р.

Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Качканом В.А.

ARCHETYPES OF THE LAND AND THE CHILD IN THE PROSE OF THE LITERATURE OF THE UKRAINIAN DIASPORA

O. V. Sloniovskа

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
Department of Ukrainian Literature, Faculty of Philology;
76018, Ivano-Frankivsk, Shevchenko Str., 57;
phone: +380 (342) 59-60-74; e-mail: kaf.lit@ukr.net*

The article comprehensively deals with the archetypes of the land and the child in the prose of the Ukrainian diaspora in the 20th-50th of the XXth century.

Key words: *the archetype of the land, the archetype of the child, literature of the Ukrainian diaspora, archetypal criticism.*